

самостоятельно и лично от своего имени, (3) изложенное в понятийно-логической форме, (4) с целью обучения ему других людей, и (5) многим людям интересное.

По нашему мнению, данное пятичастное определение философии вполне достаточно для четкого выделения философии из других форм мировоззрения. В частности, оно жестко отсекает сколь угодно тонченные жреческие квазифилософские тексты тех же ацтеков, египтян, бамбара, полинезийцев, Веды, Упанишады, - все тексты с намеренно скрытым или божественным авторством.

Источники и литература:

1. Леон-Портилья М. Философия нагуа: Исследование источников. - М.: Изд-во иностранной лит-ры, 1961.
2. Ясперс К. Всемирная история философии. Введение. Пер. с нем. - СПб.: Наука, 2000. - 272 с.
3. Чаньшев А. И. Виды мировоззрения и генезис философии // Вестник МГУ: Философия, 1978, № 4. - С. 48-59.
4. Кривуля О. М. Історія філософії: Репрезентативний курс для аспірантів усіх напрямів підготовки. - Харків: ХДАМГ, 2003. - 250 с.
5. Фрагменты ранних греческих философов. - Ч. 1: От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. Издание А. В. Лебедева / Под ред. И. Д. Рожанского. - М.: Наука, 1989.
6. Гегель. Г. Ф. В. Лекции по истории философии. Книга первая // Гегель Г. Сочинения. Т. IX.- М.: Партийное издательство, 1932.

Скиртач В.М.

УДК 130.2

АРХЕОЛОГІЯ СУБ'ЄКТА ТА ПРОБЛЕМА ЛЕГІТИМАЦІЇ ІДЕОЛОГІЇ

Анотація. У статті, показано, що класична філософія суб'єкта була не в змозі адекватно відповісти на виклики сучасності, у тому числі й ідеологічні. Стаття обґрунтовує феноменолого - онтологічний поворот в теорії ідеології, що передбачає залучення філософської археології, яка сконцентрована на аналізі умов можливості виникнення та існування горизонту тієї чи іншої ідеології. Автор осмислює, яким чином і на яких підставах, сучасний суб'єкт може бути залучений до ідеології.

Ключові слова. суб'єкт, ідеологія, філософія, археологія, легітимація, дискурс

Аннотация. В статье показано, что классическая философия субъекта была не в состоянии адекватно ответить на вызовы современности, в том числе и идеологические. Статья обосновывает феноменолого - онтологический поворот в теории идеологии, предусматривающий привлечение философской археологии, которая сконцентрирована на анализе условий возможности возникновения и существования горизонта той или иной идеологии. Автор осмысливает, каким образом и на каких основаниях, современный субъект может быть привлечен к идеологии.

Ключевые слова. субъект, идеология, философия, археология, легитимация, дискурс

Summary. This article shows that the classical philosophy of the subject was not able to adequately respond to the challenges of our time, including ideological. Article aims to study phenomenological - ontological turn in the theory of ideology that seeks to involve, including archeology and philosophy, which focuses on the analysis of the conditions of possibility of the existence of the field, and one or another ideology. This investigation allows to answer the question about how the subject is established as the object of the cognition in different moments and institutional contexts. Individual is not independent, autonomic - that possesses wide characteristics - rational subject, but is the space where different discursive practices accomplish the work of creation of the senses. The strategy of the subjectivation denotes certain space which is created under the influence of the strength of the knowledge and power that act both from outside and inside. All this creates the subject in all its forms. In the XX - XXI century ideology becomes a way of transformation of social reality in illusion that can not only hide the social subject of traumatic in nature of objective reality, but also convert excess attribute pleasure in existence. The idea of the form of the power finds its embodiment in the strategy of the subjectivation which combines both forms of the public power and practice of the power over oneself. The author reflects on how and on what basis the entity may be subject to ideology.

Keywords. subject, ideology, philosophy, archeology, legitimation, discourse

Постановка проблеми. Будь-яка ідеологія потребує легітимації, тобто вільного та всебічного визнання на ґрунті вже прийнятих спільнотою цінностей. Оскільки ідеологія є певним способом представленості світу, вона потребує відповідного, у тому числі, і метафізичного обґрунтування. Запропонована стаття орієнтована не на зміщення дослідження в область політичних технологій і не зводиться до гносеологічного виміру розгляду ідеології як ілюзорної форми колективної свідомості, а направлена на обґрунтування феноменолого - онтологічного повороту в теорії ідеології, який передбачає залучення, у тому числі, і філософської археології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливе значення для соціально-філософського аналізу ідеологічного процесу мала робота світового класика з теорії ідеології К. Манхейма «Ідеологія та утопія», оскільки всі подальші дослідження ідеологічного процесу виходили переважно з ідей і установок К. Манхейма по вивченню ідеології. Сучасна західна думка дотримується постулату, що ідеологія - це

помилкова, перетворена, ілюзорна свідомість. Такий негативний в цілому погляд на сутність ідеології та її роль у суспільстві був викладений в роботах Т.А. Адорно, Л. Альтюссера, Р. Арона, Д. Белла, Ю. Габермаса, М. Горкгайма, Г. Маркузе, О.Лемберга та ін. Із вітчизняних авторів досліджували актуальні філософські аспекти легітимізації ідеології П.Кравченко, М.Михальченко, М.Попович, П.Ситник тощо.

Виділення невіршених частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. Проте, на наш погляд, потрібна не стільки критика ідеології як певне ствердження її в іншій модальності, а, насамперед, аналіз її доцільності. Розуміння ідеології як ілюзорної свідомості має сенс при умові можливості фіксації ідентичності соціального суб'єкта. Суб'єкт же як носій ідеології у сучасному суспільстві є децентрованим, а його ідентичність викликає сумніви. Тут ми стикаємося з суперечностями, властивими феномену суб'єктивності в його ідеологічній проекції, а саме, - з розривом між дійсною свідомістю та уявленнями свідомості, з розривом, який стає все більш глибоким. Іншими словами, ми маємо справу з певним суб'єктивним залишком, не виведеним з жорстких і примусових ідеологічних установок. Крім того, у цьому вбачається специфічний тип взаємовідносин суб'єкта з реальністю, в якому власні породження свідомості можуть домінувати над об'єктивністю. На наш погляд, ідеологія безпосередньо пов'язана із суб'єктом і тому, нагальною є потреба його розуміння.

Метою поданої статті є аналіз умов можливості виникнення та існування поля ідеології суб'єкта шляхом методу філософської археології.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Відмова від суб'єктності може мати серйозні наслідки для ідеології, оскільки призведе до руйнування основних гуманістичних цінностей, на яких засновується сучасне суспільне життя, як то, - свідомість, самовизначення тощо. Так, модерна ідеологія центрувалася навколо проблематики та цінності суб'єкта, його свідомості та самосвідомості, рефлексії та вільної дії, що зводилося до представлення індивіда як наділеного унікальною ідентичністю «Я», неповторною суттю, базисної метою якого є самореалізація. Такий суб'єкт керується, розумом, оскільки саме розум є стрижнем суб'єктної самореалізації. З Декартом виникнення свідомості - суб'єкта, який уявляє та захоплюється волею до панування і знання пересувається до центру світу. Вся метафізика, починаючи з Нового часу і закінчуючи деякими мислителями сьогодення, тримається тлумачення про суть та істину, як те намічено Декартом [2, с.188]. Традиційна метафізика суттєво руйнується: суб'єкт стає таким, що сам обґрунтовується. Дистанційованість світу та суб'єкту надає можливості останньому зайняти будь - який топос та наполягати на своєму баченні світу як єдино можливому. Але ж, згідно Гайдеггеру, вчення про значення вкорінене в онтології тут-буття. Успіх або поразка його залежить від долі онтології. Витлумачення світу з кінця 17 сторіччя із усе більшою винятковістю вкорінюється в антропології, і це знаходить свій вираз в тому, що ґрунтовне відношення людини до сущого в цілому все більше визначається як світогляд. Фундаментальним, детермінуючим процесом Нового часу є процес завоювання світу, який став образом. Культурним виразом метафізики стає гуманізм, а економіко-технічної його маніфестацією виступають наука, техніка і промисловість. Модерна ідеологія стає об'єктом критики, прихильники якої простежують відповідні розриви сучасного дискурсу суб'єкта. Суб'єкт епохи модерна, будучи частиною антропоцентричного дискурсу, дискредитував себе різними репресивними наслідками як для природи і суспільства, так і для соціальності власне самої людини.

Сучасна філософія поставила питання про необхідність трансформації поняття «суб'єкт» в тому вигляді, в якому він сформувався в класичних доктринах, оскільки доктрина суб'єкта не відповідає сучасному дискурсу і не може бути використаною для опису численних гносеологічних, онтологічних та соціальних феноменів, що виникли у ХХ-ХІХ ст. Як у західній, так і вітчизняній філософії почали простежуватися тенденції, пов'язані з відмовою від використання поняття суб'єкта взагалі. Починаючи з творчості Ф. Ніцше, такі погляди все частіше стають основою жорсткої критики суб'єкта. Прихильники цих поглядів простежують зсув протягом серії розривів дискурсу сучасного знання про людину. Необхідність звернення до критики поняття «суб'єкт» обумовлена була і тим, що у сучасній ідеології продовжує зберігатися свого роду інерція думки, яка центрує всі міркування про соціум і природу навколо людини та її вільного вибору, навколо специфічності людини як сущого.

Поступово у філософії ХХ сторіччя оформилася потужна течія звернення до соціальності, що пов'язувала різні напрямки - соціальну феноменологію, інтеракціонізм, деконструктивізм, постмодернізм, з яких суб'єкта було еліміновано. Так, проти невиправданої абсолютизації ролі суб'єкта, характерної для філософії XVII-XIX ст., виступав М. Гайдеггер, який зважав на те, що у випадку такої абсолютизації, питання про буття виявлялося би неістотним. Будучи переконаним у необхідності подання нової філософії в новій мовній формі, у своїй лінгвістичній творчості він замінив поняттям Dasein такі терміни як суб'єкт, людини [3, с.58]. На думку Поля Ріквора, ідея особистості є більш перспективною для філософських досліджень, ніж такі концепти, як свідомість, суб'єкт, індивід. Безсуб'єктний підхід у сучасних філософських дослідженнях є досить перспективним, оскільки у ньому йдеться про осмислення принципової обумовленості людини соціальними факторами, що мають зверхособистісний і примусовий характер, позбавлення інерції антропоцентричної думки, утіленої у сучасній ідеології у вигляді гасел самостворення людини та її можливості досягнення будь-чого у залежності виключно від її волі та бажання. Тим не менш, актуальним залишається завдання повернення суб'єкта в теорію, оскільки різні об'єктивістські підходи у соціально-гуманітарному пізнанні - функціоналізм в соціології, біхевіоризм у

психології, кейнсіанство в економіці також виявили неспроможність пояснити сучасні соціальні реалії. З іншого боку, до цього спонукають і сучасні реалії. Так, у XX - XXI столітті ідеологія стає способом перетворення соціальної дійсності в ілюзію, здатну не тільки укрити соціального суб'єкта від травматичною за своєю суттю об'єктивної реальності, але й перетворити надлишкову насолоду в атрибут індивідуального існування. Сучасна ідеологія являє собою сферу діяльності новітнього соціального суб'єкта, що характеризується нездатністю подолати ефект знакової перенасиченості соціального простору, і, отже, є носієм способу споживання, який не залишає людині можливості виходу за межі кордонів недосяжного об'єкта бажання.

На нашу думку, дискусії з приводу реконструкції філософій суб'єкта, створюються саме з абсолютно конкретних, у тому числі, й ідеологічних завдань введення чергового образу суб'єкта. Так, сучасність демонструє значну кількість різних ідеологій, які потребують їх визнання. Парадигма суб'єктності виявляється необхідним горизонтом для ідеологічного дискурсу як інстанція активності. Саме тому починаються археологічні пошуки альтернативного суб'єкта в історії філософії. На наш погляд, у нагоді тут стане саме філософська археологія, оскільки для неї істотними є перш за все внутрішньо властиві дискурси опозиції. Вона зайнята дослідженням неадекватності об'єктів, розбіжностями модальностей, несумісністю концептів, випадками виключення теоретичного вибору. Наступним її завданням є виявлення відмінності ролей всіх форм опозиції в дискурсивній практиці. Археологія знання потрібна не для того, щоб редукувати різноманіття дискурсів і відображати єдність, підсумовувати їх, а для того, щоб розділити їх різноманітність на окремі фігури. Наслідком археологічного порівняння є не об'єднання, але поділ. На думку Фуко, існуюча філософія суб'єкта була не в змозі адекватно відповісти на виклики сучасності. Майже одночасно, Лакан показав, що через мову хворого і через симптоми його неврозу говорить структура мови, а не суб'єкт. Фуко, підтримуючи основні ідеї Лакана, намагався знайти такі раціональні форми аналізу, які не зверталися б до ідеї суб'єкта. Фуко стверджував суб'єкта як точку перетину різних історично сформованих дискурсів, і в результаті чого він опинявся позбавленим автономії і єдності. Мислення в термінах суб'єктивності Фуко заміняв побудовою «антропології конкретної людини», яка перетворювалася на особливого роду історичний аналіз і критику усталених розумових і культурних передумов. У цих конструкціях народжувався його критичний метод - метод археології, який розумівся як філософська робота, сконцентрована на аналізі умов можливості виникнення та існування поля того чи іншого феномена культури [4, с.151].

В археології суб'єкта, запропонованою Фуко, моментом народження суб'єкта вважається філософія Канта як зміна способу презентації даного. Кант відмовляється від недосконалого емпіричного суб'єкта на користь суб'єкта трансцендентального. Трансцендентальний суб'єкт є суб'єктом, який пізнає переважно загальне, та діє правильним нормативним чином. Тобто суб'єкт є певна загальна та однакова інстанція у нас, що має пізнавати й діяти вірним чином. Відповідно, чим менше розумності у людини, тим менше суб'єктності. Ім. Кант не руйнує суб'єкта, але ставить проблематику суб'єкта таким чином, що при змінній відповіді на кантівські питання суб'єкт руйнується. Виділення теми соціально-історичної конституції суб'єктивності в якості лейтмотиву мислення дозволяє Фуко цілком виразним чином представити химерну з першого погляду траєкторію своєї дослідницької еволюції і заявити, що враження розриву з філософською традицією, що виникає від читання його робіт, є абсолютно поверхневим: археологія розкриває формування суб'єктивності як поле політичної боротьби, і саме в цьому зв'язку Фуко звертається до вивчення феномену влади. Суб'єкт у М. Фуко є подвоєним: з одного боку, суб'єкт, що перебуває в підпорядкуванні іншого через контроль і залежність, тобто той, кого проблематично називати суб'єктом, і, власне, суб'єкт, який прив'язаний до своєї ідентичності через свідомість або самопізнання [4, с.143]. І в тому, і в іншому випадках йдеться про форму влади, яка поневолює і підпорядковує. Ніяке знання, відзначає він, не формалізується без системи комунікацій, яка сама по собі вже є форма влади. Ніяка влада не здійснюється без добування, привласнення, розподілу і приховування знання. Немає відносини влади без корелятивного створення поля знання, як немає знання, яке в той же час не передбачає і не утворює відносини влади. Немає науки, з одного боку, і держави - з іншого, але є фундаментальні форми «знання-влади», які, змінюючись, проходять через всю історію європейської цивілізації. Відносини між знанням і владою виражає формула: влада встановлює знання, яке, в свою чергу, виступає гарантом влади. Визначальним чинником в історії відносин між знанням і владою є влада: «Інша влада - інше знання».

У Фуко дискурс виходить не з об'єкта: ідеологія носить підлеглий характер, ідеї для нього дуже близькі до практики. Дискурс уже править і немає необхідності шукати інше джерело влади. Але, найголовніше у Фуко - це перенесення центру ваги з ідей інтелектуальної еліти на дискурс дисциплінарних інститутів, які безпосередньо впливають на громадське життя. Тобто ідеологія займає підлегле місце по відношенню до інститутів влади. Ідеологію формують інститути влади, і вони завжди будуть вимагати від науки «освячення» своїх ідеологічних позицій. Міркування для Фуко є вже владою і не потребують в пошуках собі якихось матеріальних сил. З його точки зору, для критичної теорії історії найважливіше перенесення фокусу уваги від піднесених ідей інтелектуальної еліти в напрямку світських, цивільних міркувань дисциплінарних інститутів, які більше впливають на повсякденне життя суспільства. У цьому випадку ідеологія не є міркуваннями обраних, а є звичайною прозою життя, зіткненням двох взаємозалежних суб'єктів.

Але археологічно, тобто у сенсі філософської сконцентрованості на аналізі умов можливості виникнення та існування поля суб'єкта не всі погоджуються із кантіанськими витоками. Деякі дослідники посилаються на аристотелівську думку про буттєвість суб'єкта, що стане наріжним каменем розуміння суб'єкта у середньовічній філософії. Вони вважають, що аж до Нового часу суб'єкт сприймався як щось базисне, що лежить в основі оточуючих речей, зближуючись в цьому своєму значенні з такими поняттями, як субстанція і субстрат. Тільки в Новий час поняття суб'єкта придбає зовсім інший зміст, не повністю пориваючи з колишнім своїм значенням, а саме, зберігаючи конотацію того, що лежить в основі.

Ален де Лібера у своїх археологічних розвідках відносить момент народження суб'єкта у Середньовіччя, стверджуючи, що саме теологія стала підривним знанням, що провокує винахід суб'єкта. Він вважає, що у Аристотеля суб'єктом є субстрат, але ніяк не активна, працююча інстанція. У середньовічній думці намічаються тенденції, які суперечать традиційному аристотелізму. Середньовіччя виходить з того, що людина як суб'єкт принципово відрізняється від мовно структурованих аристотелівських суб'єктів, їй притаманні властивості, які значно перевершують будь-які істоти: якщо інші суб'єкти наділяються властивостями у відповідності із божественним призначенням, то людина як суб'єкт може обирати ті ознаки, які істотні саме для неї [1, с.72]. Якщо у Аристотеля усі люди мають однакові суттєві ознаки, однакову сутність, то середньовічна думка виходить з того, що у кожного сутність особлива, своєрідна, яку людина обирає сама. Якщо провести далі думку Аристотеля, то можна дійти до висновку про загальність нормованості, моральності, але ж і певної усередненості. У християнській парадигмі ж усі унікальні у відповідності із божим задумом. Але ж парадигмально ці підходи не різняться. Щоб діяти добродійно, потрібно, насамперед, знати, що таке добродійність і прагнути діяти у відповідності до неї. Лібера вважає, що найважливішим же у історії суб'єктності є саме момент, коли суб'єкт став розумітися саме як агент, автор, діюча інстанція і саме цей момент в історії суб'єктивності, повинен вважатися моментом народження історії суб'єкта, а саме входженням в історію філософії поняття суб'єкта в сучасному сенсі слова.

Висновки: Таким чином, ми приходимо до висновку, що ідеологія у разі потреби своєї легітимації звертається до своєї опозиції - філософії і, займаючись археологією, знаходить у деконструйованому її вигляді усе, що потрібно. Так, редукція суб'єкта до функції соціальної системи перешкождала ефективному функціонуванню відповідної ідеології, і тому, дякуючи відповідним археологічним розвідкам, відбувається наділення його характеристиками, вписаними у певний фоновий контекст всебічного визнання на ґрунті вже прийнятих спільнотою цінностей.

Джерела та література:

1. Де Лібера А. Средневековое мышление / А. Де Лібера - Москва: Праксис, 2004. - 368 с.
2. Декарт Р. Рассуждения о методе, чтобы верно направлять свой разум и отыскивать истину в науках / Декарт Р. // Сочинения в 2 т., т. 1, - М.: Мысль, 1989. - С. 250-296.
3. Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер - С-Пб.: Наука, 2002. - 452 с.
4. Фуко М. Археология знания / М. Фуко - Киев: Ника-Центр, 1996.- 208 с.

Фёдоров Ю.В.

УДК 165.745

ФЕНОМЕН БЕЗОБРАЗНОГО: ОТ ИСТОРИКО-КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИХ ИСТОКОВ ДО СОЦИОКУЛЬТУРНЫХ РЕАЛИЙ НАШИХ ДНЕЙ

***Анотація.** У статті дається ретроспективний аналіз естетичної категорії «потворного» і конкретні форми його присутності в сучасній культурі (мистецтві). Дана естетична категорія сьогодні набула статусу культурологічного феномену та чітко вписана в соціокультурну реальність XXI століття. У цій статті вона розглядається в контексті глобальної аксіо-антропологічної та культурної кризи сучасної техногенної цивілізації.*

***Ключові слова:** естетична категорія, людина, мистецтво, культура, творчість, криза, патологія, збочення, проблема.*

***Анотация:** В статье дается ретроспективный анализ эстетической категории «безобразного» и конкретные формы его присутствия в современной культуре (искусстве). Данная эстетическая категория в настоящее время приобрела статус культурологического феномена и отчетливо вписана в социокультурную реальность XXI столетия. В настоящей статье она рассматривается в контексте глобального аксио-антропологического и культурного кризиса современной техногенной цивилизации.*

***Ключевые слова.** эстетическая категория, человек, искусство, культура, творчество, кризис, патология, извращения, проблема.*

***Summary.** This paper provides a retrospective analysis of the aesthetic category of "ugliness" and the specific forms of presence in contemporary culture (art). This aesthetic category has now acquired the status of cultural phenomenon and clearly inscribed in the socio-cultural reality of XXI century. In this paper, it is considered in the context of the global axiom of anthropological and cultural crisis of modern industrial civilization. Ugliness as a phenomenon of artistic and aesthetic consciousness, abundantly fed Nietzschean, Bergson, Freudian ideas in an atmosphere of frenzied race of scientific and technological achievements, it took a significant place in the culture and art of XX-XXI century.*